

УДК 94(477.51)"17/18"

DOI 10.31654/2520-6966-2018-10i-92-107-114

I. I. Мойсейчук

магістрантка II курсу спеціальності "Історія та археологія"
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

"Рейнські"¹ погребі як причина конфлікту між грецькими купцями та місцевим населенням у XVIII–XIX ст. у Ніжині

Стаття присвячена історії рейнських погребів у Ніжині, що стали причиною конфліктів між грецькими купцями та місцевим населенням у XVIII–XIX ст. Автор акцентує увагу на основних аспектах ніжинської торгівлі та виділяє виноробство як одну з її провідних галузей. На основі архівних документів проводиться дослідження з приводу особливостей торгівлі греків у Ніжині та їх конфліктів з місцевим населенням. Також аналізується загальна історична ситуація, що призвела до становлення греків одними з домінуючих торговців в Україні та Ніжині зокрема.

Ключові слова: рейнські погребі, торгівля, грецькі купці, Ніжин.

Упродовж XVIII–XIX століть статус міста Ніжин міцно тримався на торгівлі. Розвиток економіки та збагачення певної частини людей приводив до диференціації суспільства, що врешті-решт спонукало до пришвидшення процесів державотворення. Держава мала свій зиск від піднесення торгівлі: різного роду плати та побори з торговців і виробників – з цього вона жила та розвивалася. Процес розвитку соціально-економічних відносин місцевого населення та іноземних купців у місті Ніжині мав свої особливості. Колориту товарно-грошовим операціям додавало формування особливого "грецького стану" стану в місті. Остаточним моментом закріплення якого було створення ніжинської грецької громади та в 1785 р. грецького магістрату.

Вивчення історії ніжинської грецької громади розпочалося з середини XIX ст. Ця тема набула актуальності у зв'язку зі змінами в суспільно-політичній системі Російської імперії. Відтак ніжинські греки

¹ Рейнський погріб – в Російській імперії магазин, який продавав алкогольні напої на виніс. Спочатку призначався для торгівлі закордонними винами, але з часом була розширена торгівля на пиво та мед (саме слово "рейнський" походить від рейнських вин) [11, с. 500].

стали об'єктом спеціального дослідження, починаючи зі статті М. Сторожевського [15]. Протягом другої половини XIX ст. з'явилася низка праць з історії ніжинського грецького братства. Такі автори, як О. Дмитрівський, О. Лазаревський [7], М. Стороженко [14], В. Савва [13], М. Плохинський [10] та інші акцентували увагу на окремих аспектах життєдіяльності грецької громади (причини виникнення, традиції самоорганізації, духовне життя, торгівля, судочинство тощо). Особлива роль в історіографії ніжинської грецької громади належить студіям К. Харламповича [16]. На відміну від праць попередників, весь матеріал його "Нарисів" ґрунтується на найбільш інформативному джерельному комплексі – архіві грецького братства. В період перебудови історики отримали доступ до багатьох архівних документів, що за радянської доби було неможливим. Саме в цих умовах розпочала свою дослідницьку діяльність Г. Швидько [18], предметом вивчення якої стали архівні документи з історії ніжинського грецького братства. Протягом 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст. поглибилася спеціалізація досліджень з елліністичної проблематики. Критичне переосмислення наукового доробку попередників та аналіз джерельної бази з історії грецької громади Ніжина зробили А. Гедьо [5], Є. Чернухін [17]. У колективній праці "Греки на українських теренах" комплексно відтворено історію греків на території України [6]. Автори зазначають, що грецька громада Ніжина мала свої специфічні особливості в утворенні, соціальному складі та традиціях самоврядування.

Метою дослідження є проаналізувати зіткнення інтересів у соціально-економічних відносинах грецьких купців та місцевого населення.

Досить вагоме місце в українській торгівлі греки зайняли лише після соціальної революції, проведеної Б. Хмельницьким. Перемога українського торговельного капіталу супроводжувалася розривом торгових зв'язків з Польщею і послабленням торгівлі із Західною Європою (оскільки через Польщу пролягала більшість торговельних шляхів, що з'єднували Західну Європу з Україною), тому що були знищені або втекли польські й єврейські купці, які до цього часу промишляли тут товарообміном. Купці українські, тобто міщани, були відвернені від своїх занять невільною і вільною мобілізацією, про масові, великі розміри якої свідчить Самовидець [8, с.15–20]. А тим часом, через відсутність своєї промисловості в Україні, потреба в іноземних товарах за кілька років війни значно виросла. Ось за таких умов Б. Хмельницький і звернув увагу на чужоземних купців, які вели торгові операції ще у польській Україні, а тепер, імовірно, збільшились у кількості, коли зникли зі сцени їхні конкуренти. Хоча вже тоді українські купці також

почали брати участь в іноземній торгівлі, до чого їх заохочували звільненням від мита, компенсувати недолік товарів власними силами вони не могли, і Хмельницькому невдовзі прийшлося залучити іноземних комерсантів, зокрема, греків, надавши їм інші пільги. Універсал від 2/V 1657 р. звільняв їх від підпорядкування суду полковому та міському і надав їм право самим розсуджувати свої справи і суперечки, а універсал від 16/VI надав двум грекам Юрійовичам свободу від внутрішніх торгових податків – *"по местах и местечках украинным и всюды... по дорогахъ, гостинцах"* [16, с. 39]. Наступники Б. Хмельницького поширили останню пільгу на всіх грецьких та інших іноземних купців. 21/IV/1785 року видано "Городовое Положення", за яким грецька громада в Ніжині залишається зі своїми привілеями, що їх надали гетьманські універсали та царські грамоти. Як зазначає М. Плохинський, *"... греки привлекаемые льготами, которое даровало правительство, съ охотой прыгъзжали въ Малороссию для торговли... для поселения греками избирались обычно Нѣжинь, хотя поселялись и въ других городахъ. Каждый грекъ, явившийся въ Нежинь, чувствовал себя там гораздо лучше, чем у себя дома"* [10, с. 193].

Одним із основних аспектів торгівлі в Ніжині було вино. Із найбільш поширених вин було волоське, угорське та кримське. Угорське вино у XVIII ст. у Малоросії грало таку ж саму роль, як і шампанське. А вираз греків бути на *"чашки кофе"* замінювався у малоросів *"быть на водке"* [10, с. 253]. Головними підприємцями в торгівлі винами були греки. З 15-ти греків, що у 1765 р. торгували закордонним вином, 2/3 промишляли волоськими винами. На Україні ці вина швидко випивалися і за свідомством мандрівника Гільденштедта, у другій половині XVIII ст. їх увозилося до Ніжина щорічно на 50 000 крб. Участь же ніжинських греків у привозі і поширенні їх на Україні підтверджується архівними довідками М. Плохинського: ніжинський грек Лазарев 1744 р. привозив через Васильков 12 бут. (бочок) волоського вина. У реєстрах 1765 і 1769 рр. про одних греків говориться, що вони провозили вино з-за кордону, про інших, що вони возили й торгували, про третіх, що тільки торгували [16, с. 272–284].

"Вѣдомость, сколько подъ вѣдомствомъ Греческаго Нѣжинскаго братства состоитъ грековъ купцовъ своїми домами живущих, и какимъ купечествомъ ббадаются, такожъ сколько омѣтается и ремесленныхъ греческаго званія людей и какими ремеслами бавяются, о томъ подъ симиъ именно значить, сочиненная 1769 года апрѣля:

3 дня. 5

16 (41) Дука Статѣвъ. Женатъ. Ипперской провинціи зъ города Янына. Находьтся въ Нѣжинѣ съ 1749 году. Промышляеть привозомъ зъ Волощины волоскихъ вынь і продажею въ Нѣжинѣ оптомъ.

17 (44) Димитрий Афанасиевъ. Женать. Турецкой области зъ города Янына. Находится въ Нѣжинѣ съ 1752 году. Имѣеть свой домъ. Промышляеть привозомъ изъ Волощины и продажею въ Нѣжинѣ волоскихъ винъ.

19 Анастасій Павловъ Клеца. Женать. Турецкой области зъ города Янына. Находится въ Нѣжинѣ съ 1731 году. Жителствуетъ своѣмъ домомъ. Промышляеть в Россіи і въ оную Турецкую область разными турецкими и російскими товарами и вивозомъ волоскихъ винъ и продажею оныхъ в Нѣжинѣ.

20 (47) Христо Ставровъ. Женать. Турецкой области зъ мѣстечка Раховицѣ. Находится въ Нѣжинѣ съ 1750 году. Жителствуетъ своѣмъ домомъ. Бадаеться привозомъ изъ Волощины и продажею волоскихъ винъ.

У М. Плохинського знаходимо надрукований розрахунок коштів на провіз з Одубешти до Ніжина одної бути волоського вина, де є згадки щодо мита:

За буту	6 левов	66 аспр ⁴
За вино	70 -	-
Ведрарито индукта старостію Крицулю	32 -	-
Прокалабіи и переправа черезъ Прутъ и Шеретъ	2 -	-
Въ Сорочѣ дополненіе переправки и бешлнги	13 -	-
За напаръ въ Сорочѣ вторую индукту	2 -	40 ⁵

Отже, у Молдавії та Валахії різних мит узяли більше від половини вартості вина, а саме 50 левів та 56 аспр чи теж – 30 крб, 25 коп. Які саме мита і за яким розрахунком – не видно [10, с. 254]. Кошти за провіз через Польщу однієї бути вина дали такі цифри:

Въ Польщѣ мита и Трилѣсской индукти	42 руб.	75 коп.
За фуру зъ Одубешта до Калантира	126 руб. ²	-
За почестки и гостиницы въ Польщѣ	-	60 коп.
Въ карантинѣ караульнымъ	-	15 коп.
Издержки маюру, лекарю съ указомъ	5 руб.	77 коп.
За тарифъ	50 руб.	-
За ярлыкъ	-	34 коп.
За фуру съ Калантиру до Нѣжина	25 руб.	-
Итого	261 руб.	71 ½ коп. ³

Торгівля напоями проводилася в шинках та кав'ярнях, а іноді в погребях. Про торгове використання погребів у м. Ніжині в XIX ст. ми вже проводили дослідження [10, с. 83] на матеріалах, що зберігаються в НВДАЧО.

Наприклад, у проханні до імператора Олександра Миколайовича зустрічаємо, що купець ніжинської II гільдії Олексій Олексієв,

син Кириленко просить видати свідоцтво на володіння у 1866 році рейнським погребом, що розташований "... в городе Нежин под греческим Магистратом... из котрого производится продажа разных напитков" [3, арк. 2]. Коли греки привозили до Ніжина закордонні товари, то при нестачі своїх комор і підвалів складали їх у церковних приміщеннях. Ще о. Христофор, намагаючись зробити грецькі церкви центром усього життя грецької громади, постарався зав'язати з ними торговельні операції. За його братським статутом підвали Михайлівської церкви призначалися для складання майна й товарів греків-купців. Цієї установи 1696 р. дотримувалися й протягом XVIII–XIX ст.: для складання товарів та майна користувалися навіть підвалом недобудованої церкви Всіх святих.

Варто зазначити, що подібна практика була досить широко поширена в місті. Так, купець ІІ гільдії Зельман Берков свідчить про володіння ним рейнським погребом, який розташований "... в городе Нежин под домом принадлежащий, Нежинским греческим церквям, с котрого производится продажа вина и водки, по Свидетельству выданному мне из Нежинской Городской Думы". В грудні Зельман Берков 1865 року подав прохання на видачу йому свідоцтва на володіння рейнським погребом на майбутній рік [4, арк. 4]. Але чим більше пільг щодо торгівлі набували греки, то більша самовпевненість їх охоплювала і тим частішими ставали сутички окремих греків з місцевим населенням м. Ніжин. В історіографічній традиції науковець М. Плохинський ставив собі за мету "*разсмотреть вкратце, какъ греки со своими привилегіями уживались съ остальными группами населенія*". Як зазначає К. Харлампович, "... греки будували свій добробут у боротьбі" [16, с. 68]. Про такі випадки свідчать матеріали з Ніжинського архіву. Наприклад, справа про ніжинського грека Персіянова, якого віддано було до суду за образу пристава Боголюбцева "... 1823 года, октября 23 дня, по наказу Его Императорского величества Нежинский городской магистрат имел рассуждение что нежинский грек Максим Персиянов преданный суду за буйственное поведение ... В магистрат по форме допроса сказал что хотел голову рубить – для того определение, отослать его Персиянова в полицию для содержания к слушанью суда" [2, арк. 3]. Варто зазначити, що одними із причин сутичок були рейнські погреби. Так, у НВДАЧО зберігається "*Дело по обвинению нежинского мещанина Трахтмирова Василия в воровстве напитков у грека Саунского*", де зазначається, що "... 1824 года октября 31 числа въ Нежинській городской магистрат передан суду за воровство погреба грека нежинского Николая Саунского напитков в состоянии опьянения"

[1, арк. 1–2]. Також про конфлікти ніжинців та грецьких купців можна судити зі скарг місцевих мешканців у р. 1767. Міщани, скаржаться, що греки та інші "*не токмо привозимые ими товары шолковые и бумажные, разную бакалею, виноградные вина и прочие, но и здешние малороссийские напитки, водки разные горелки, медь, пиво врознь, в кварталы и в чары в наемных домах и лавках продают и всякия съестные вещи перепродают*" [12, с. 52].

Отже, в соціально-економічних відносинах м. Ніжин, починаючи з XVI ст. і до кінця XIX ст., відбулася певна трансформація. Оскільки розвиток економіки та збагачення певної частини людей приводив до диференціації суспільства та сутичок між ним. Проте в ході дослідження за допомогою архівних матеріалів та наукової літератури ми вияснили, що рейнські винні погребі скоріше виступали як каталізатор конфліктів, оскільки реальною причиною виступало занадто привілейоване становище грецьких купців порівняно з місцевим населенням.

Література

1. Ніжинський відділ державного архіву Чернігівської області (НВДАЧО). Ф. 339. Оп. 1. Спр. 158. Арк. 1–2.
2. Ніжинський відділ державного архіву Чернігівської області (НВДАЧО). Ф. 339. Оп. 1. Спр. 156. Арк. 3.
3. Ніжинський відділ державного архіву Чернігівської області (НВДАЧО). Ф. 341. Оп. 1. Спр. 1231. Арк. 2.
4. Ніжинський відділ державного архіву Чернігівської області (НВДАЧО). Ф. 341. Оп. 1. Спр. 1231. Арк. 4.
5. Гедьо А. Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII–XIX ст. Київ, 2005. 416 с.
6. Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії / М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томозов та ін. Київ, 2000. 448 с.
7. Лазаревский А. Полк нежинский. *Описание старой Малороссии*. Київ: Тефо, 1893. Т. 2. С. 78–120.
8. Летопись Самовидца по новооткрытым спискам / передм. О. Левицького. Київ, 1878. 589 с.
9. Мойсейчук І. До питання про використання підземних споруд грецького кварталу у місті Ніжин. *Середньовічні та ранньомодерні старожитності Центрально-Східної Європи*. Чернігів, 2018. 166 с.
10. Плохинский М. М. Иноземцы в Старой Малороссии. *Труды XII Археологического съезда в Харькове 1902 г.* Москва, 1905. Т. 2. 409 с.
11. Питейная торговля. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона : в 86 т. Санкт-Петербург, 1890–1907. Т. 26. 502 с.
12. Сборник Императорского Русского Исторического Общества: в 148 т. Санкт-Петербург, 1867–1916. Т. 144. С. 472.
13. Савва В. Материалы из Архива Нежинских Греческого братства и магистрата. Нежин, 1908. Вып. 1. 53 с.

14. Стороженко Н. К истории нежинских греков. *Киевская старина*. 1890. Т. XXIX. С. 540–544.
15. Сторожевский Н. Нежинские греки. Київ, 1863. 32 с.
16. Харлампович К. В. Нариси історії грецької колонії в Ніжині (XVII–XVIII ст.). Ніжин: ТОВ "Ферокол", 2011. 380 с.
17. Чернухін Є. Грецьке ніжинське братство: історіографія та джерела. Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. 98 с.
18. Швидько Г. Джерела до історії грецького ніжинського братства (XVII–XVIII ст.). *Україна – Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва*. Маріуполь, 1996. С. 43–44.

References

1. Nizhynskiyi viddil derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti (NVDACHO), f.339, op. 1, spr.158, ark.1-2.
2. Nizhynskiyi viddil derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti (NVDACHO), f.339, op. 1, spr.156, ark.3.
3. Nizhynskiyi viddil derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti (NVDACHO), f.341, op. 1, spr. 1231, ark. 2.
4. Nizhynskiyi viddil derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti (NVDACHO), f.341, op. 1, spr. 1231, ark.4.
5. Hedo A. Hretski hromady Nizhyna ta Pivnichnoho Pryazovya v aktyvykh materialah seredyny XVII-XIX st. / A. Hedo. - K., 2005. - 416 s.
6. Hreky na ukrainskykh terenah: narysy z etnichnoi istorii / [M. Dmytrienko, V. Lytvyn, V. Tomozov ta in.]. - K., 2000. - 448 s.
7. Lazarevskiyi A. Polk nezhyynskiy / A. Lazarevskiy // Opysanye staroi Malorossii. - K.: Tefo, 1893. - T. 2. - 78-120 s.
8. Letopys Samovydtisa po novootkrytym spyskam: z peredmovoiu O. Levytskoho, K., 1878.- 589 s.
9. Moiseichuk I. Do pytannia pro vykorystannia pidzemnyh sporud hretskoho kvartalu v misti Nizhyn // Serednovichni ta rannomoderni starozhytnosti Tsentralno- Skhidnoi Yevropy. – Chernihiv, 2018- 166 s.
10. Plokhynskiyi M. M. Inozemtsi v Staroi Malorossii / M. Plokhynskiyi // Trudy XII Arheolohicheskoho sezda v Kharkove 1902 h. - M., 1905. - T. 2. – 409 s.
11. Pyteinaia torhovia // Entsyklopedicheskyyi slovar Brokhauza i Efrona : v 86 t. (26 t.). - SPb., 1890-1907.- 502 s.
12. Sbornyk Imperatorskoho Russkoho Istorycheskoho Obshchestva. - SPb., 1867-1916. - 148 t.// t.144. - s. 472.
13. Savva V. Materyaly iz Arkhiva Nezhynskoho Hrecheskoho bratstva i mahystrata / V. Savva. - Vyp. 1. - Nezhyn, 1908. - 53 s.
14. Storozhenko N. K istorii nezhyynskyyh hrekov / N. Storozhenko // Kievskaya staryna. -1890. - T. XXIX. - 540-544 s.
15. Storozhevskiy N. Nezhynskie hreky / N. Storozhevskiy. - K., 1863. - 32 s.
16. Kharlampovych K. V. Narysy istorii hretskoi kolonii v Nizhyni (XVII–XVIII st.) – Nizhyn: TOV "FeroKol", 2011. – 380 s.
17. Chernukhin Ye. Hretske nizhynske bratstvo: istoriohrafia ta dzherela / Ye. Chernukhin. -K.: Istitut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1998. - 98 s.

18. Shvydko H. Dzherela do istorii hretskoho nizhynskoho bratstva (XVII-XVII st.) / H. Shvydko // Ukraina - Hretsiia: dosvid druzhnykh zviyazkiv ta perspektyvy spivrobitnytstva. - Mariupol, 1996. - 43-44 s.

И. И. Мойсейчук

магистрантка II курса специальности "История и археология"
Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

"Ренсковые" погреба как причина конфликта между греческими купцами и местным населением в XVIII–XIX вв. в г. Нежин

Статья посвящена истории ренсковых погребов в Нежине, что стали причиной конфликтов между греческими купцами и местным населением в XVIII–XIX вв. Автор акцентирует внимание на основных аспектах нежинской торговли и выделяет виноделие как одну из ее ведущих отраслей. На основе архивных документов проводится исследование по поводу особенностей торговли греков в Нежине и их конфликтов с местным населением. Также анализируется общая историческая ситуация, которая привела к становлению греков одними из доминирующих торговцев в Украине и Нежине в частности.

Ключевые слова: ренсковые погреба, торговля, греческие купцы, Нежин.

I. I. Moiseichuk

Master of Secondary Degree in History and Archeology
of Nizhyn Gogol State University

"Rhine cellars" as the reason of conflict between Greek traders and the local population in XVIII–XIX centuries in Nizhyn

The article deals with history of "Rhine cellars" as the reason of conflict between Greek traders and the local population in XVIII–XIX centuries. The author pays special attention to the main aspects of trade in Nizhyn and points out winemaking as one of its basic sectors. The research is conducted on the base of archival documents and refers to the peculiarities of the trade of Greeks in Nizhyn and their conflicts with native citizens. Socio-economic ties with regard to ownership of "Rhine wine cellars" between native citizens and foreigners in Nizhyn are especially emphasized. The description of customs policy and tax rates is conducted. The statistical data in tables about the number of Greek traders and the sector of trade they deal with in at the end of XVIII century is included. In this article the author reveals the essence of "Rhine cellars" as a catalyst of clashes and shows us a certain change of relations in society from XVI until the end of XIX century. The peculiarities of commodity and money relations and the formation of "Greek status" in the town are mentioned. On the base of previous researches and new archival documents the trade usage of cellars in Nizhyn is analyzed. Besides, the general situation about Greeks becoming as dominance traders in Ukraine and especially in Nizhyn is also analyzed.

Key words: Rhine cellar, commerce, Greek traders, Nizhyn.